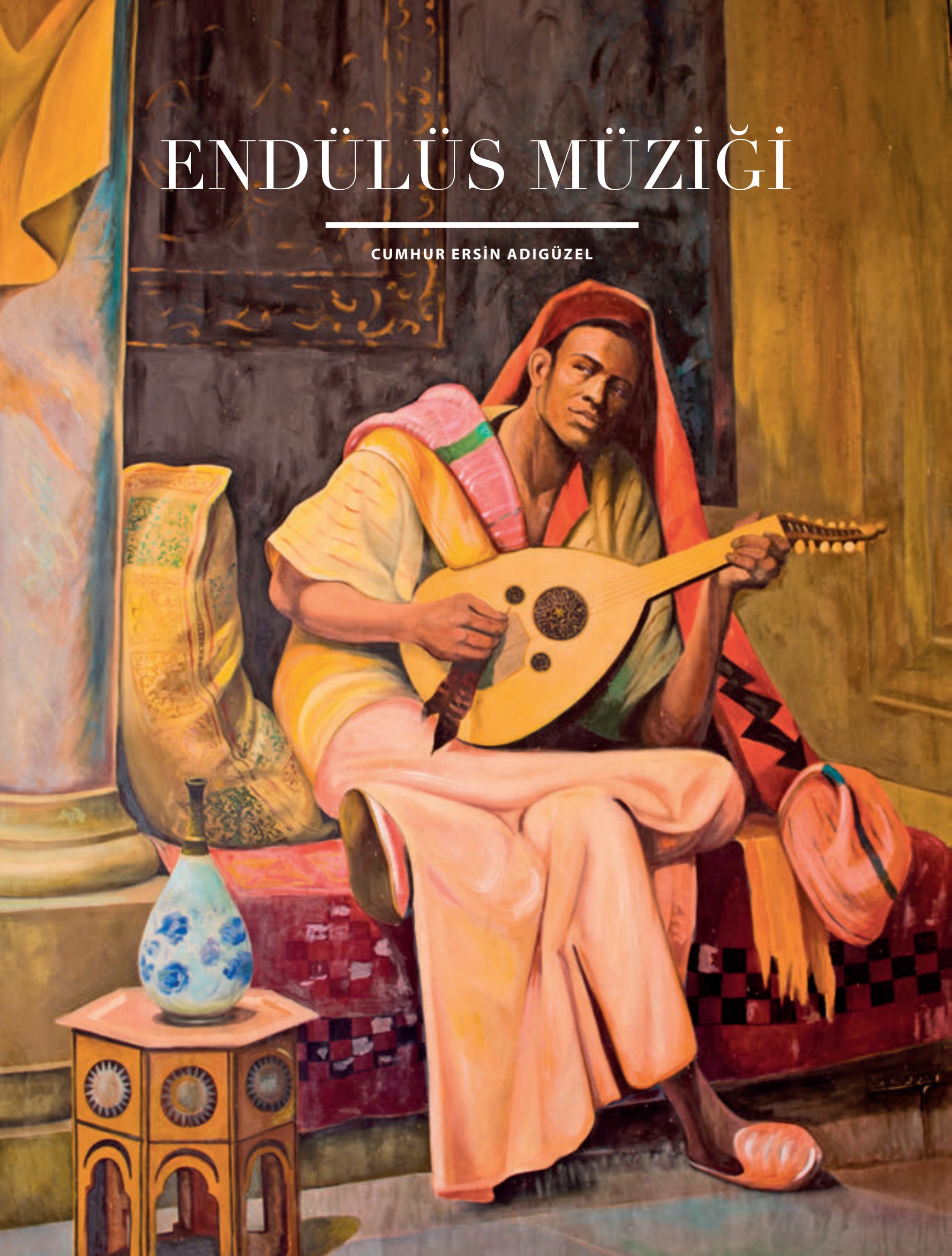

ENDÜLÜS MÜZİĞİ

CUMHUR ERSİN ADIGÜZEL

İ

SLAM'IN doğuşunu takip eden yüzyıldan itibaren fethedilen bölgelere yerleşen Müslüman topluluklar beraberlerinde

müzik kültürlerini de getirmişler ve neticede yerli halkın müzik kültürüyle bir etkileşim yaşanmıştı. İspanyol, Arap, Berberî, Yahudi, Slav ve siyahi toplulukların yaşadığı bir coğrafya olan Endülüs'ün çeşitliliği ise müzikal zenginliğe imkan vermişti. Daha önce bölgede hüküm sürmüş olan Tartesyalılar, Fenikeliler, Kartacalılar, Romalılar ve Vizigotlar da arkalarında müzikal açıdan izler bırakmışlardı.

Endülüs müziğinin temelini, İslam öncesi dönemden beri Arap coğrafyasında kullanılan def ve ribâbeye dayalı müzik geleneğiyle Berberîlerin Endülüs'e taşıdığı müzik oluşturmaktaydı. Kısa zaman içinde bölgenin yerli halkıyla yaşanan kaynaşma neticesinde Arapların ve Berberîlerin müziği ile yarımadanın müzikal birikimi aynı potada erimişti. Bu ise çok sayıda müzik aletinin kullanımını da beraberinde getirmişti. Yazılı ve görsel kaynaklar, Endülüs müziğinde aralarında cülcül, bendir, def, tabl, nakkare, dürrâc, nakre, debdebe, akavvâl, kûbe gibi vurmali; ud, rebap, arp, kuteyre, kanun, santur, nüzhe, şakra gibi telli; kasib, şebbâbe, kaval, mizmar, zurna, zullâmî, nûre, zummâre, urgan, nefir, bûk, suffâre ve zemer gibi üflemeli çalgıların bulunduğu çok sayıda müzik aletinin kullanıldığını göstermektedir.

Diğer İslam beldelerinde olduğu gibi Endülüs'te de müziğin iç içe olduğu alan şiirdi. Endülüs müziğinin temelini Arapça yazan şairlerin bestelenen şiirleri teşkil etmekteydi. Dolayısıyla İslam medeniyetinde olduğu gibi Endülüs'te de müzik, Arap şiiriyle orantılı bir gelişim gösterdi. Yeni şiir biçimleri yeni şarkı formlarına dönüştürülmekteydi.

Endülüs'ün İslam hakimiyeti altına alınmasından kısa bir süre sonra başkent olan Kurtuba, bilim, kültür ve sanatın da merkeziydi. Endülüs'te bir diğer önemli merkez İşbîliye şehriydi. Endülüs kaynaklarında geçen ve İbn Rüşd'e atfedilen "İşbîliye'de bir âlim ölse kitapları Kurtuba'da; Kurtuba'da bir müzisyen ölse müzik aletleri İşbîliye'de satılır" sözü ise 12. yüzyılda İşbîliye'nin müziğin merkezi olduğuna işaret etmektedir. Endülüs'te müzik nazariyesi; matematik, geometri ve astronomi ile birlikte öğretilmekteydi. Bu konuda okutulanlar çoğunlukla Kindî, Farabî ve İbn Sina gibi meşhur İslam âlimleri tarafından yazılan metinlerdi. Müziğin gelişiminde, çok sayıda müzisyeni himaye eden, Kurtuba, İşbîliye, Sarakusta, Batalyevs ve Gırnata gibi şehirlerde inşa edilen Endülüs sarayları önemli pay sahibiydi. Zaman içinde Endülüs müziği, tam ses ve yarım seslerin birbirinin yerini alarak devam etmesi; dinî/tasavvufî yönünün baskınlığı; eserin makama göre seçilmesi; şiir vezninin müzik ritmine uyarlınması gibi kendine ait bazı özellikler kazanmıştı.

Endülüs müziğinin Avrupa müziği üzerinde önemli etkileri olmuştur. *Troubadourlar*, Katalan ve Provens ozanlar ve daha sonra flamenko şarkıcıları Endülüs müziğinden ilham almışlardı. 1252-1284 yılları arasında Kastilya Kralı olup bilim, kültür ve sanata verdiği önem dolayısıyla 'Bilge' (*el Sabio*) olarak anılan X. Alfonso'nun sarayında 13 Müslüman, bir Yahudi ve 12 Hıristiyan ozan bulunmaktaydı. Çok sayıda çift dilli şarkının varlığı Endülüs müziğinin İspanya'daki etkilerini ortaya koyarken, ud başta olmak üzere Endülüs müziğinin başlıca enstrümanlarının Avrupa müziğinde benimsenmesi bu güçlü etkininin İber Yarımadasını aştığının delilidir.

Endülüs'te sekiz asır devam eden

İslam hakimiyeti boyunca yaşanan gelişmelerden etkilenen Endülüs müziğinin gelişim safhalarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

I. HAKEM DÖNEMİNİN SONUNA KADAR

İslam hakimiyetinden yaklaşık iki yüzyıl önce Vizigotların Hıristiyanlığı resmen kabul edişi ve Sevilalı San Isidoro tarafından yapılan düzenlemeler, İberya'da müziğin gelişmesine katkı sağlamıştı. İslam hakimiyetiyle birlikte yeni bir dönem başladı. Bu dönemde daha çok Medine etkileri görülürken zamanla Bağdat ve Kayrevan şehirlerinin müziği de Endülüs'e taşındı. Söz konusu dönemde müzikte söz sahibi olanlar çoğunlukla müzisyen kimlikle-riyle tanınan Acfâ, Allûn ve Zerkûn gibi azatlı kölelerdi.

II. ABDURRAHMAN DÖNEMİ

II. Abdurrahman döneminde bilimsel ve kültürel alanda olduğu kadar müzikte de kayda değer gelişmeler görüldü. Dönemin müzik açısından öne çıkan hadisesi ise -daha sonra Endülüs müziğinin zirve şahsiyeti olan- Zir-yâb'ın bölgeye gelişi. 9. yüzyılda Bağdat'tan ayrılarak Kurtuba'ya gelen bu seçkin musikişinas, esmer tenli oluşu sebebiyle 'Ziryâb' yani 'kara kuş' lakabıyla meşhurdur. Bağdat'ta İbrahim el-Mevsîlî'nin ve oğlu İshak el-Mevsîlî'nin öğrencisi olmuş, Abbasi sarayında şöhret kazanmıştı. Kaynakların ifadesine göre müziğe büyük ilgi duyan Halife Harun er-Reşid, dönemin önde gelen müzisyenlerinden İshak el-Mevsîlî'den müzikte yetenekli olan kimseleri huzuruna çıkarmasını istemişti. Bu şekilde halifenin huzuruna çıkarılan Ziryâb, geliştirdiği udla gerçekleştirdiği icrayla halifenin hayranlığını kazandı. Hocası İshak el-Mevsîlî'nin, Bağdat'ta kalması hâlinde kendisine düşmanlık göstereceğini bildirmesi sebebiyle şehirden ayrılarak önce

Ortaçağ müzisyenlerini tasvir eden bir fresk.
pixabay.com

Kayrevan'a, ardından Endülüs hükümdarı I. Hakem'in daveti üzerine 822 yılında Kurtuba'ya gitti; vefat ettiği 852 yılına kadar Kurtuba'da hükümdarların himayesinde yaşadı. Ziryâb, İslam medeniyetinde müzik aletlerinin sultanı olarak tanımlanan uda beşinci teli ekleyen kişidir. İbn Haldun'un verdiği bilgiye göre on binden fazla şarkı bilen Ziryâb'ın Endülüs müziği üzerindeki etkisi uzun süre devam etmiştir.

Endülüs müziğinin serbest usulde icra edilen *neşîd* ile başlayıp ağır bir ritme bağlı *basît* usulle devam etmesi ve nihayet hızlı ritimde bir *muharrek* ile sonlanması geleneği Ziryâb'ın mirasıdır.

ENDÜLÜS EMEVİLERİ SONRASI DÖNEM

Şiir başta olmak üzere edebiyat ve sanatın çeşitli dallarına duydukları ilgiyle bilinen *mülûkû't-tavâif*¹ dönemi hükümdarları arasında Meriye merkezli Sumâdihî hükümdarı el-Mu'tasım, şair ve müzisyen olarak tanınmıştı. Abbâdî hükümdarı el-Mu'temid ve Eftasî hükümdarı el-Muzaffer'in divanı vardı. Söz konusu dönemde Endülüs'te

telif edilen eserler arasında Dâniyeli çok yönlü âlim Ümeyye b. Ebi Salt'ın günümüze İbranice tercümesi ulaşan *Risâle fi'l-Mûsîka*'sı ile İbn Bâcce'nin aynı isimli eseri sayılabilir. Kendisinden 'Endülüsün filozofu ve müzikteki önderi' şeklinde bahsedilen İbn Bâcce, söz konusu dönemde müzik alanında öne çıkmaktaydı. Endülüs müziğinin günümüze intikal eden 24 makamını (*nevbe* veya *nûbe*) en iyi tarif eden kişi odur.² Meşhur filozof-tabip İbn Rüşd; matematik ve tıp bilgini er-Rikûtî; edip, tarihçi ve vezir Lisânüddîn ibn'ül-Hatîb de müzikle ilgili eserler kaleme almışlardı.

ENDÜLÜS MÜZİĞİNİN BUGÜNÜ

İsim olarak varlığını İspanya'nın güneyinde, merkezi Sevilla olan Andalucia özerk bölgesinde sürdüren Endülüs, özellikle bu bölge müziğinde önemli etkilere sahiptir. Endülüs müziğinin flamenko üzerindeki etkileri konusunda birçok müzik araştırmacısı hemfikirdir. Bazı araştırmacılara göre flamenko, 1609 yılında İspanya Krallığı toprakları üzerinde yaşayan Müslü-

manların sürgün edilmesini öngören fermanın ardından yaşanan acıların müzikal yolla ifade edilmiş şeklidir. Ayrıca Amerika kıtasının İspanyol ve Portekiz kolonisi hâline gelmesinin ardından Endülüs müziğinin Latin Amerika'ya da taşınarak bölgenin mahallî müziğini etkilediği kabul edilmektedir.

Müslümanların Endülüs'te kurdukları son devlet olan Nasrîlerin yıkılışının üzerinden beş yüzyılı aşkın süre geçmiş olsa da Endülüs müziği otantik hâlini günümüzde muhafaza etmektedir. Bununla birlikte Endülüs müziği varlığını Müslümanların eski Endülüs şehirlerinden ayrılarak yerleştikleri Kuzey Afrika'da sürdürmektedir. 13. yüzyılda büyük toprak kayıpları neticesinde başlayan ve sürgün fermanı ile yoğun bir şekilde yaşanan Kuzey Afrika'ya göç ile Endülüs müziği Fas'tan Mısır'a kadar bölge müziği üzerinde etkili olmuştur. Günümüzde ise bilhassa Fas, Cezayir ve Tunus'taki Tanca, Tıtvân, Şefşâven, Vecde, Tilimsan ve Tunus gibi Endülüslülerin yerleştiği şehirlerde etkindir. Fas'ta 1200, Cezayir'de 900, Tunus'ta ise 350 kadar Endülüs menşeli eserin günümüze ulaştığı ifade edilmektedir. **Z**

Aşağıdaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

NOTLAR

¹ *Mülûkû't-tavâif* dönemi, Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılışından sonra toprakları üzerinde kurulan irili ufaklı devletlerin Endülüs'te hüküm sürdüğü 1031-1090 yılları arasındaki yaklaşık 60 yıllık dönemi ifade eder.

² Geniş bilgi için bkz. Mahmoud Guettat, "El Universo Musical de al-Andalus", *Música y Poesía del Sur de al-Andalus*, Granada-Sevilla 1995, s. 25-26; Amin Chaachoo, *La Música Andalusí*, Córdoba 2011, s. 147-201.